



Budapesti Levéltári Mozaikok

2023/16. szám

DOI: [10.56045/BLM.2023.16](https://doi.org/10.56045/BLM.2023.16)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2023/12/15/leveltari-mozaikok-92/>

HERÉDI ATTILA

A rendőrség épületei Pesten 1. (1849–1867)

2023-ban Budapest megalakulásával együtt a Fővárosi Rendőrség is százötven éves születésnapját ünnepli, ugyanis 1873. december 15-én került állami kezelésbe a korábbi három város, Pest, Buda és Óbuda addig jogilag egymástól függetlenül működő rendőrsége. Az egyesített rendőrség nem csupán a nehéz, sokrétű feladatokat örökölte meg városi elődszerveitől, de az alulszervezettség és a pénzszűke miatti problémákat is. Ezek közül a rendőrségi állomány elhelyezése, vagyis a szervezet által használt épületekkel kapcsolatos kérdések bemutatására vállalkozik jelen írás.

Kulcsszavak: Budapest, Pest, főváros, csendőrség, rendőrség, Thaisz Elek, laktanya, Budapest 150

2023-ban Budapest megalakulásával együtt a Fővárosi Rendőrség is százötven éves születésnapját ünnepli, ugyanis 1873. december 15-én került állami kezelésbe a korábbi három város, Pest, Buda és Óbuda addig jogilag egymástól függetlenül működő rendőrsége.¹

Az egyesített rendőrség nem csupán a nehéz, sokrétű feladatokat örökölte meg városi elődszerveitől, de az alulszervezettség és a pénzsűke miatti problémákat is. 1873-ban tehát csupán elvi, illetve fenntartói-felügyeleti változások történtek, a mindennapi munka során a rendőrségnek a status quo alapján rendelkezésre álló személyi, és anyagi eszközökkel kellett továbbra is dolgoznia.

Írásomban egy speciális rész, a rendőrségi állomány elhelyezésének, vagyis a szervezet által használt épületeknek a bemutatásával arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy egy ilyen, csupán adminisztratív feladat kapcsán is mennyi kérdés merülhet fel. A rendőrség céljaira hasznosított épületek számát, a város szövetében való elhelyezkedését vizsgálva látható egyfajta folyamat, fejlődési ív, amelyet alaposabban szemügyre véve, egy részleteiben is nagyon tanulságos, a kor hangulatát színesítő történetet ismerhetünk meg. Nem utolsósorban pedig érdemes lehet egy pesti séta keretében megtekinteni a még ma is álló épületeket – reményeim szerint ehhez is segítséget tud adni jelen írás.²

A városegyesítés-kori rendőrség épületeinek megismeréséhez vissza kell nyúlni az önkényuralom időszakáig.

Rendőrségi elhelyezés az önkényuralom alatt

A szabadságharc leverésével az uralkodó bizalma megrendült a magyarokban; Ferenc József császár különösen nehezen viselte az akkor még különálló Pest és Buda „lázasát”, ezért az 1850-es években bevezetett, szigorú, katonai mintájú-, és felügyeletű közigazgatásban kiemelt szerepet kapott a rendőrség. Vidéken a más Habsburg-területeken is működő, erősen katonai jellegű, központi irányítású csendőrség (vagy ahogyan a korabeli magyar köznyelvben emlegették, *zsandárság*), a nagyobb városokban pedig az állami („cs. kir.”) rendőrség volt hivatva elejét venni minden „rebellis” tevékenységnek.³ Míg azonban a csendőrség személyi összetétele többnyire más tájról, településről származó, gyakran kifejezetten idegen anyanyelvű egyénekből állt,⁴ addig a városi rendőrségek esetében az új szervezetben is szükség volt a régi poroszlókra, mint ahogyan Koller Ferenc pest-budai katonai kerületi miniszteri biztos, volt budai rendőrkapitány írta levelében Walheim János budai polgármesternek (1850. szept.): „Miután remélhető, miszerint a felállítandó cs. kir. katonai rendőrségbe elégséges katonai egyének hiányában polgári egyének is korelengedés rövidebb idő mellett felvetetni fognak és ezáltal a pandúrok, városi poroszlók és huszárok között lévő ügyesebb és bizodalmat érdemlő egyéneket, minekutána a rendőrség életbe léptetése által ezen bátorsági örök úgysis megszüntetnek, az érintett rendőrségbe leendő felvételük megkönnyítenék”⁵ – tehát kifejezetten

¹ A városegyesítési törvény előkészítésekor a rendőrség szerepéről, fenntartásáról kifejtett elveket, az ezekről lezajlott vitákat és a Fővárosi Rendőrség megalakulását részletesebben lásd: Herédi 2022.

² Tanulmányom csak a Duna jobb partjára koncentrálok, mivel a főváros fejlődése minden tekintetben Pesten volt nagyobb mértékű, de egy későbbi kutatással érdemes lesz hozzáadni a budai és óbudai rendőrségi épületek történetét is.

³ A szintén ekkor kialakított, nagy fontosságú – és a lakosság által széles körben gyűlölt – titkosrendőrséggel itt nem foglalkozom, mivel ez a tevékenysége jellegénél fogva nem igényelt épületeket; a besúgórendszerrel lásd pl. Deák 2015.

⁴ *Csendőrségi Lapok*, 1933. február 14. 110. p.

⁵ BFL IV.1202.a 395. kötet 336–338. p.

volt is szándék arra, hogy az „egyenruházott” állománynak a használhatóbb, a szabadságharc által nem kompromittált tagjait a cs. kir. rendőrségben tovább alkalmazták. Azonban nem mindenki volt hajlandó kiszolgálni az új rendszert. Sokan inkább kiléptek a rendőrség kötelékéből,⁶ másokat az új vezetők ítélték alkalmatlannak megromlott egészségi állapotuk, vagy „rossz magaviseletük” miatt. Volt még egy fontos különbség az önkényuralmi fegyveres testületek és a régi, municipiális rendőrség felfogása között: előbbieket jobban szerettek kötöttségek (azaz feleség, család) nélküli, lehetőleg fiatalabb egyéneket toborozni. A katonasághoz hasonlóan itt is elvárás volt a laktanyázás, vagyis a rendőröknek is csapategységenkénti közös szálláson (kaszárnnyában) kellett élniük. Ezt az elvet kezdetben – több okból kifolyólag – nem sikerült keresztülvinni: egyrészt a rendelkezésre álló laktanyák és hasonló épületek (kórházak, iskolák) az 1850-es évek elején még tele voltak a megszálló császári katonákkal és a szabadságharc sebesültjeivel,⁷ másrészt a régi rendőrök nagy részének volt családja, így érthetően vonakodtak őket magukra hagyni, és a kaszárnnyákba beköltözni.⁸

Bécs hivatalos kommunikációs csatornája, a *Kormánylap* kihirdette, hogy a laktanyaépületeket csak és kizárólag erre a célra szabad használni,⁹ de ezt nehezen lehetett megvalósítani, hiszen új építkezések alig történtek, és a meglévő, tűrhető állapotú, és rendőri célra használható épületek eredendően nem kaszárnnyáknak készültek. Pesten, ahogyan sok más településen is, a városi rendfenntartó erők nem rendelkeztek elegendő saját épülettel, hanem bérelt ingatlanokban helyezték el mind a tiszti-, mind pedig az egyenruházott egységeket.

Az önkényuralom alatt a városi lakosságnak a cs. kir. rendőrséghez való viszonya teljesen más képet mutatott, mint a szabadságharc előtti időszakban. Korábban az alulfizetett, képzetlen poroszlók a pestiek állandó gúnytárgyai voltak, mert ahogyan személyüket nem tudták tisztelni, úgy a rendőrség munkája is meglehetősen eredménytelen volt.¹⁰ Ez a helyzet az állami felügyeletű cs. kir. rendőrség felállításával megváltozott, mert a besúgókkal megtámogatott, megfélemlítésre épülő rendszer egyenruhásait jobban félték a pestiek. Ha azonban erről a képről levesszük a kortárs- és későbbi történetírók erősen hazafias beállítottságú beszámolóit,¹¹ megláthatjuk, hogy a császári fennhatóság a korábbiakhoz képest mégiscsak hozott valamiféle rendet, szakszerűséget a rendvédelem működésében.¹²

⁶ Wildner 1939. 77. p.

⁷ Török [1938] 10. p.

⁸ Török [1938] 55. p.

⁹ *Magyar koronaországot Illető Országos Törvény- és Kormánylap*, 1850. április 27. (IX. darab, 48. sz., 94. lap)

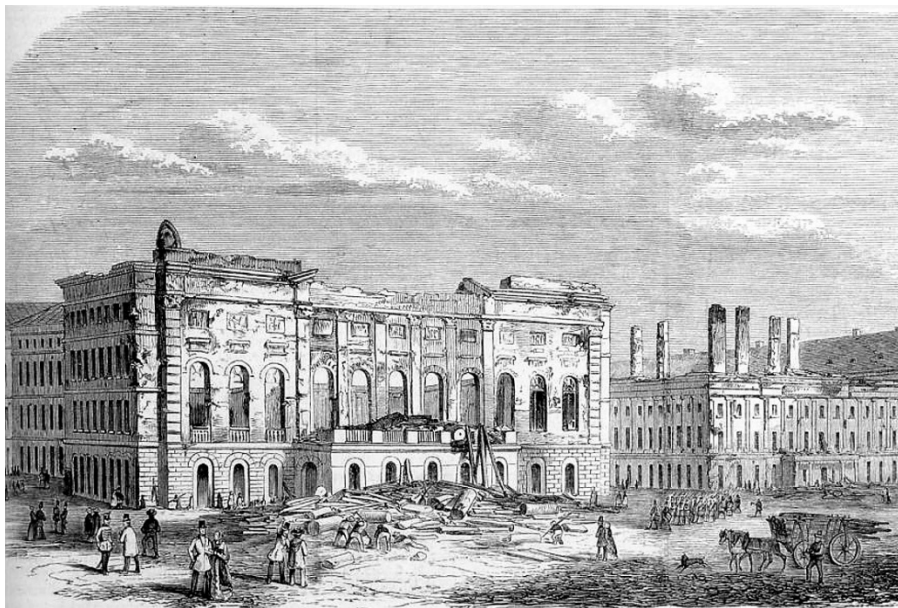
¹⁰ Vörös 1978. 126. p.

¹¹ Lásd pl. Berzeviczy 1922., vagy később Borbély–Kapy 1942.

¹² Parádi 1996. 61. p.



1. kép. A régi Vigadó (Redoute) látképe az 1840-es években, Fuchtsthaller Alajos metszete. (FSZEK Budapest Gyűjtemény, képszám: [AN062106](#))

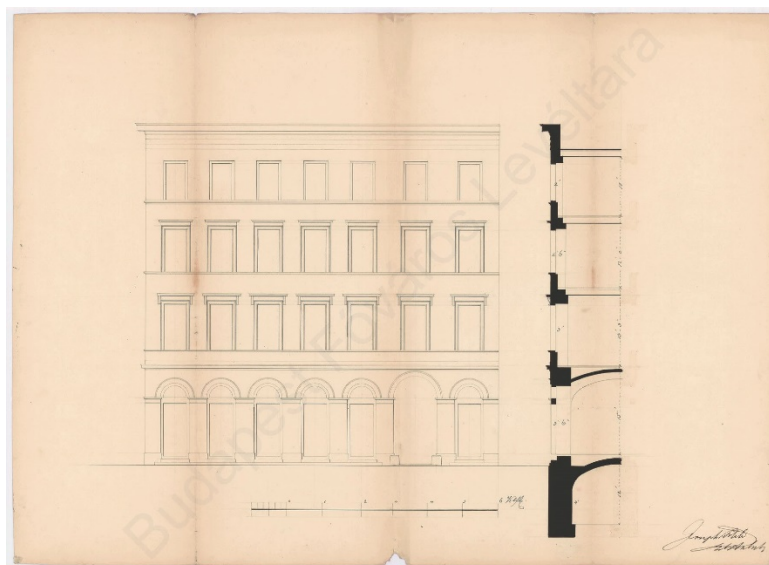


2. kép. A romokban álló régi Vigadó 1849-ben, ahol a bel- és lipótvárosi rendőrfőnök rendezkedett be. (In: [Ezernyolczszásznegyvennyolcz – az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben](#). Szerk. Jókai Mór et al. Budapest, 1898.)

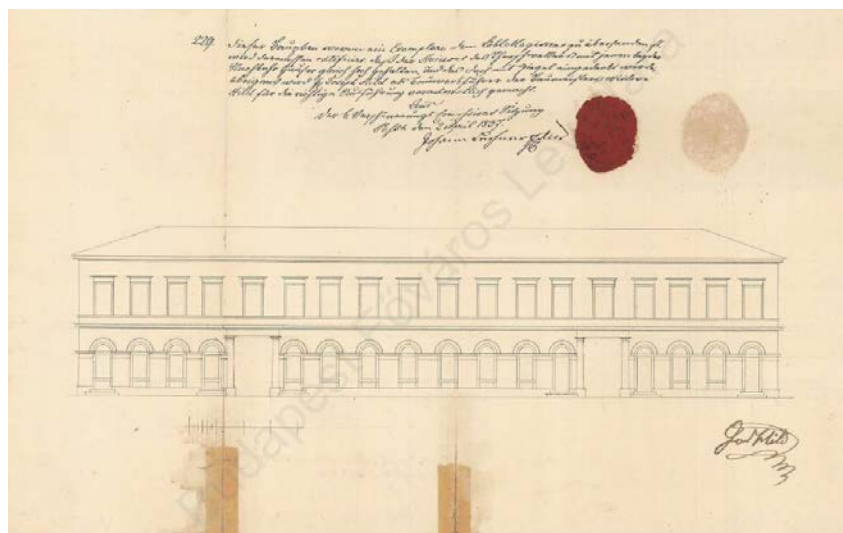
Az állami felügyelet alá szervezett pesti rendőrség – hasonlóan a magyarországi politikai kerületeknek az évszázados vármegyei rendszert ignoráló, önkényes átalakításához – nem a korábbi, városrészenkénti kialakítást vette át, hanem máshogy osztotta fel a várost közrendészeti szempontból. Így Pesten három „rendőrkerületi biztosságot” (vagyis gyakorlatilag alkapitányságot) alakítottak ki:¹³ a nagy népsűrűségű Bel- és Lipótváros rendőrei a szabadságharcban szétlőtt Vigadó (Redoute) épületének romjai között, az épen maradt

¹³ Flaxmayer [1937.] 144–145. p.

földszinti részen kaptak helyet (1-2. kép),¹⁴ míg a szintén nagy népességgel rendelkező Terézváros alkapitánysága az ún. Robicsek-házba került (3. kép). József-, és Ferencváros közös biztosi állomáshelye a ma már eltűnt, ún. Alter-házban volt (4. kép). A rendőrfőnök, Prottmann báró¹⁵ pedig nem kevésbé reprezentatív helyszínt vett birtokba igazgatósága számára, mint a dunaparti Wodianer-palotát (5. kép).¹⁶ A csendőrségnek szintén voltak laktanyái a városban, de ezek csak az állomány elszállásolását szolgálták, mert a csendőrök „működési terepe” nem a város maga, hanem a korábbi vármegyék helyett kialakított pesti katonai kerület volt.¹⁷



3. kép. A terézvárosi rendőrfőnökség épülete, homlokzat és metszet. Király u. 40., ún. Robicsek-ház, épült: 1844, tervezte: Hild József. ([BFL XV.17.b.311.10579](#))



4. kép. A józsef-, és ferencvárosi rendőrfőnökség épületének homlokzata, volt Stáció utca 21., ún. Alter-ház, épült: 1837, tervezte: Hild József. ([BFL XV.17.b.311.509b](#))

¹⁴ BFL IV.1303.f 2886/1850-52.

¹⁵ Josef Prottmann von Ostereck bárót 1850-ben nevezték ki pest-budai cs. kir. rendőrigazgatónak. Wildner 1939. 76. p., Flaxmayer [1937.] 141. p.

¹⁶ Berzeviczy 1922. 174. p.

¹⁷ A pesti kerület központjaként Pestre helyezték a 6. csendőrezred székhelyét is – mint ahogyan napjainkban is egyaránt Budapesten működik mind a fővárosi, mind a Pest vármegyei rendőrfőkapitányság. Parádi 1996. 59. p.



5. kép. Prottmann rendőrigazgatóságának reprezentatív központi épülete a dunaparti Wodianer-palotában. Carl Vasquez metszete, 1837.
([BFL XV.16.d.241/2](#))

Az évek során a rendőri szervezetet újabb laktanyákkal bővítették (6. kép), és az állomány létszámát is felemelték.¹⁸ 1852-ben 546 fő alkotta a pest-budai cs. kir. államrendőrséget.¹⁹

Józsefváros		
Üllői út 2. (Mocsonyi-ház)	Lebontva, ma kb. Üllői út 6.	(32 fő gyalogos)
Üllői út 16. (Thurn-ház)	Lebontva, ma kb. Üllői út 30.	(29 lovas)
Ferencváros		
Üllői út 2. (Liptay-ház)	Lebontva, ma kb. Üllői út 5.	(23 gyalogos)
Soroksári u. 15. (Tarczalovits-ház)	Ma Ráday u. 11-13. – Erkel u. 14/b. sarok	(36 gyalogos)
Soroksári u. 34. (Rombach-ház)	Lebontva, ma kb. Ráday u. 33/b. – Kinizsi u. 18. sarok	(12 gyalogos)
Három Pipa u. 11. (Turay-ház)	Lebontva, ma kb. Erkel u.	(21 gyalogos)
Két Oroszlán u. (a „Két Oroszlány”-vendéglőben)	Lebontva, ma kb. Török Pál u.	(1 lovas)
Soroksári u. 25. (Sinkovits-ház)	Lebontva, ma kb. Ráday u. 26. (Köztelek u. 2. sarok)	(32 gyalogos, 33 lovas)
Összesen:	8 helyszín	156 gyalogos és 63 lovas rendőr (219 fő)

6. kép. A pesti rendőrfőnökség további épületei az 1850-es években.

¹⁸ Czaga 1995. 145–146. p.

¹⁹ Flaxmayer [1937.] 145. p.

Változások az Októberi Diploma után

1860-ban a kormány a sorozatos külpolitikai kudarcai következtében belátta, hogy az önkényuralmi rendszer tovább nem tartható fenn, ezért engedményeket kényszerült tenni a magyarok irányába. Az Októberi Diploma egyik legfontosabb eleme az 1848-as közigazgatási állapotok visszaállítása volt – ezáltal a törvényhatóságok, így Pest város tanácsa ismét maga választhatta, alakíthatta ki tisztikarát, és visszakapta a városi rendészet felügyeleti jogát is.²⁰ Az 1861-ben lezajlott választások során²¹ Thaisz Elek került a főkapitányi posztra,²² aki a tanácsnak tartozott beszámolni munkájáról. Az önkényuralmi fegyveres testületek helyébe ismét a korábbi rendvédelmi egységek kerültek – vidéken a poroszlók, hajdúk, a városokban pedig a biztosok²³ lettek a *közbátorság* örei. A tisztújítások során nem volt kizáró tényező az, ha valaki részt vállalt az előző (önkényuralmi) rendszer kiszolgálásában²⁴ – legalábbis alacsonyabb szinteken; viszont sokan inkább pont „honvéd múltjuk” kidomborításával próbáltak új vagy jobb pozícióba kerülni.²⁵

A rendőrség személyi állományának újjászervezése mellett természetesen gondoskodni kellett a szükséges épületekről, eszközökről és felszerelésekről az újonnan felállított (vagyis tulajdonképpen visszaállított) városi rendőrség számára.²⁶

Főkapitányság, valamint Bel-, és Lipótvárosi alkapitányság		
1.	Városház tér (régí Városháza)	Lebontva, ma kb. Váci u. 31-33. (Piarista Gimnázium)
Terézvárosi alkapitányság		
2.	Kis Diófa u. 35.	Lebontás előtt, ma Kis Diófa u. 14-16.
Józsefvárosi alkapitányság		
3.	Stáció u. 27. (Alter-ház)	Lebontva, ma kb. Baross u. 23-31. (Szülészeti Klinika)
Ferencvárosi alkapitányság és mezei kapitányság		
4.	Soroksári u. 34. (Rombach-ház)	Lebontva, ma kb. Ráday u. 33/b. – Kinizsi u. 18. sarok
Összesen: 4 helyszín		

7. kép. Az alkapitányságok (rendőrtiszt- és fogalmazói kar) elhelyezése 1861-től.

²⁰ BFL IV. 1303.f I. 818/1860.

²¹ BFL IV.1303.f I. 845/1860.

²² Thaisz Elek (1820–1892) Pest, majd Budapest rendőri szervezetének főkapitánya korának meghatározó, egyszerűsített ellentmondásos alakja volt. Borbély-Kapy 1942. 15–19. p.

²³ Ezeket a kifejezéseket a korban szinonimaként is használták.

²⁴ Horváth J. 1995. 160. p.

²⁵ Pl. a Pest megyei Honvédségélyező Bizottmány külön ajánlással fordult a pesti tanácshoz, hogy az általuk felkarolt, egykori szabadságharcosokat álláshoz juttassák. IV.1303.f XI.15/1861. 155–159. p.

²⁶ A szabadságharc leverését követően a császári karhatalom összeszedte a városban található fegyvereket – civilekét és a hatósági szolgálatban lévőkét egyaránt. Az újjáalakult rendőrségnek azonban természetesen szüksége volt fegyverekre is, ám azok megszerzése még 1861-ben sem volt egyszerű feladat. BFL IV.1303.f XI. 15/1861. 194–195. p., Horváth J. 1995. 159. p.



8. kép. Alkapitányságok elhelyezkedése 1861-ben. Aigner Lajos térképének részlete 1870-ből. ([BFL XV.16.d.241/24](#))

A cs. kir. államrendőrség által használt eszközöket, beleértve azokat az épületeket is, amelyekben az állományt elhelyezték, 1861-től az ismét városi hatáskörbe került rendőrség használhatta (7-8. kép). Ezeket az épületeket korábban a rendőrigazgatóság maga is bérelte, és a rendőri hatáskör átadásával közzétették, hogy „[...] a rendőri katonaság (sic!) számára magánosok házaiban bírt némely kaszárnya-helyiségek bérlésével fel akar hagyni [...] és felhívja Pest város hatóságát, hogy ha ezen helyiségek egyikét vagy másikat a fennálló szerződési föltételek mellett saját szükségletére megtartani kívánja, ez iránti szándékát a rendőrigazgatósággal minél előbb tudatni szíveskedjék”.²⁷ Az általános forráshiány miatt is szükséges volt, hogy a pesti tanács alaposan megfontolja, mit is akar a továbbiakban feltétlenül használni a rendelkezésre álló épületek közül, illetve milyen javításokat, új beruházásokat kéne még megvalósítania.

Kerékyártó Alajos pesti tanácsnok felhívta Joseph Worafka cs. rendőrigazgató figyelmét, hogy felszerelési hiányosságok vannak a város által átvett (vagyis visszavett) laktanyákban, amiket helyre kéne állítani. Worafka erre lakonikusan azt válaszolta, hogy a város javíttassa ki saját költségén a hibákat, annál is inkább, mivel a pesti tanács a nevezett épületeket – a meglévő hiányosságok ismeretében – már negyed évvel ezelőtt átvette.²⁸

A megszűnő cs. kir. rendőrségtől megszerzett három pesti²⁹ laktanya, a tulajdonosaikról elnevezett Heinrich-, Tarczalovits-, és Rombach-ház. (9–10. kép)

²⁷ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 8–9. p.

²⁸ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 46–60. p.

²⁹ Az átadáskor még egy laktanya szóba került – a Budán, a krisztinavárosi Attila úton állt Makk-ház. Itt kevés lehetőség volt lovak elhelyezésére, illetve a kiküldött pesti tanácsnokok általánosságban nem találták átvételre megfelelőnek. BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 8–9. p. Ehhez képest még évekig a budai városi rendőrség működött benne (újabb tulajdonosáról Aszalay-laktanyaként ismerték), majd iskola épült a helyén.

<i>Kerepesi út 14. (Heinrich-ház)</i>	<i>Lebontva, ma Rákóczi út 16.</i>
<i>Soroksári u. 15. (Tarczalovits-ház)</i>	<i>Ma Ráday u. 11–13., Erkel u. 14/b. sarok</i>
<i>Soroksári u. 34. (Rombach-ház)</i>	<i>Lebontva, ma kb. Ráday u. 33/b. – Kinizsi u. 18. sarok</i>
Összesen: 3 helyszín	

9. kép. Az egyenruházott állomány (poroszlók) elhelyezése 1861-től.



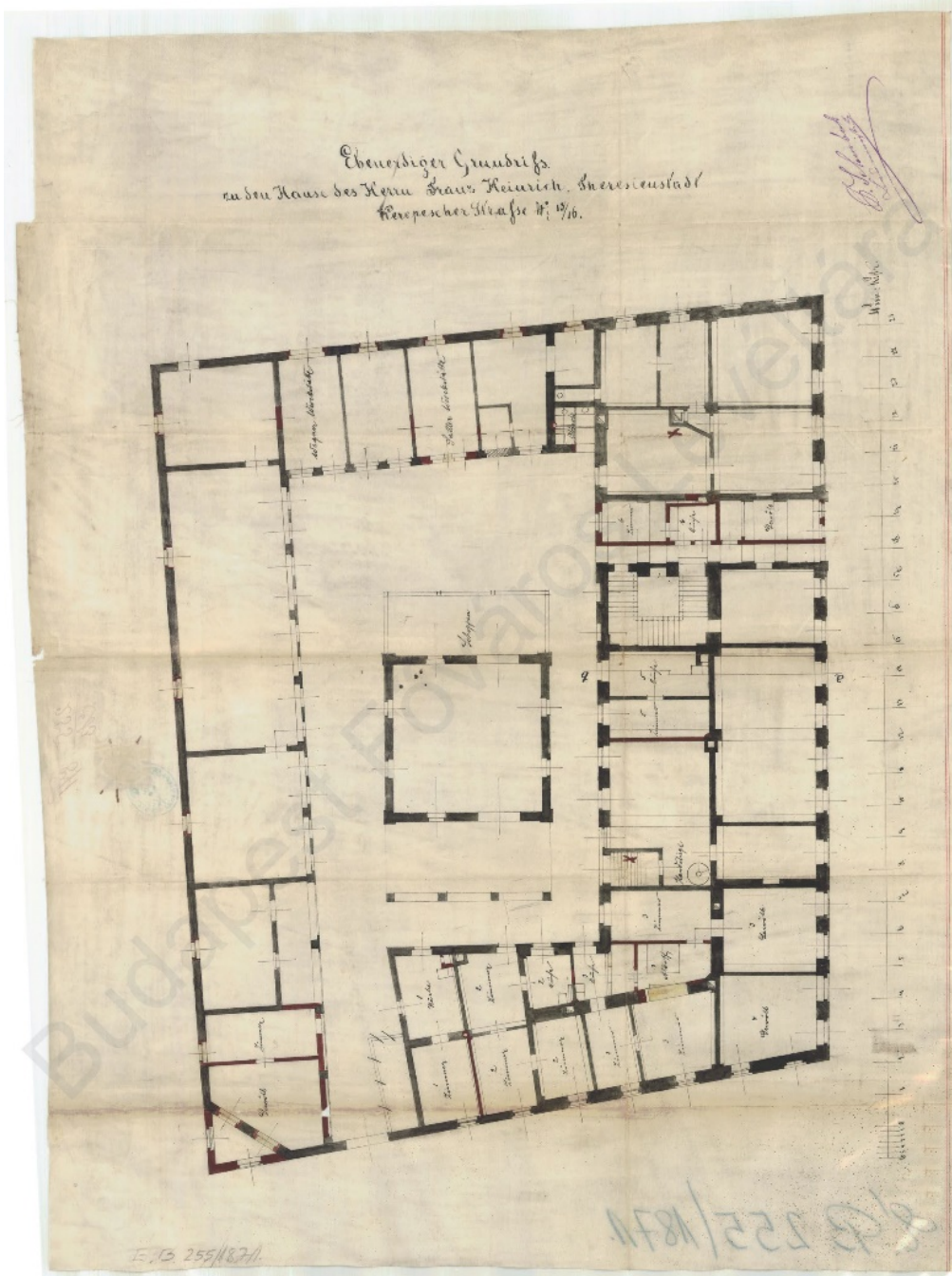
10. kép. További laktanyák 1861 után. Aigner Lajos térképének részlete 1870-ből.
([BFL XV.16.d.241/24](#))

Különösen érdekes a Rókus Kórházzal átellenben, a Kerepesi (ma Rákóczi) úton állt épület története, amely Heinrich Ferenc ügyvéd egyemeletes lakóháza volt (11. kép). A szabadságharc során, az 1849-es pesti ostrom alatt sérült katonákat helyeztek el itt, majd az önkényuralom alatt csendőrök laktanyájává is lett. Ezek kivonulásával a kórház szerette volna teljes egészében a saját célra használni az épületet. Az emeleti része ugyanis fekvőbetegek kórtermeiként szolgált, és a kórház a földszintet is igénybe vette volna – azonban időközben a felszabaduló helyekre beköltöztek a városi gyalogos poroszlók.³⁰ A tanács utasította Tóth Guidó pestvárosi hadnagyot, hogy „az itt elhelyezett poroszlókat szigorú fegyelem alatt tartsa, nehogy az itt elhelyezendő betegek megkívántató nyugalomban háborítassanak”.³¹ A 2990 forintért kibérelt épületről azonban hamarosan kiderült, hogy nem elégíti ki teljesen a poroszlók igényeit, ezért Rottenbiller Lipót főpolgármester „[...] a városi hivataloknak általa legközelebb történt megvizsgálása alkalmával, meggyőződést szerzett magának arról, hogy a városi poroszlókra nézve megkívántató fegyelem és rend csak azoknak kaszárnyázása által érethetik el, és miután a legközelebb bérbe vett Heinrich-féle háznak földszinti része – minthogy az első emelet fiók kórházzal használtatik – a 250 főnyi poroszlók befogadására nem elegendő – érintkezésbe tette magát Tarczalovits Antal úrral, ennek a Soroksári utcában fekvő azon háza átengedése iránt, mely eddig a volt cs. k. rendőrség által laktanyául használtatott; ennek folytán nevezett háztulajdonos késznek nyilatkozott mondott házának földszinti és 2. emeleti részét f. é. Szt. Jakab napra, az 1. emeletet pedig f. é. Szt. Mihályra elfogadható bér mellett a városnak

³⁰ Kacs Kovics Lajos tanácsnok jelentése a tanácsnak, 1861. május 19. BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 34–36. p.

³¹ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 43–44. p.

átengedni.”³² Az „elfogadható bér” évi 4880 forintot jelentett,³³ egy kétemeletes épületért – amely viszont nem a Teréz- és Józsefváros határán fekvő forgalmas főút mentén (12. kép), hanem az olcsóbb ingatlanokat kínáló „Ferenc külvárosban” helyezkedett el. Rottenbiller emellett azt is javasolta, hogy a Tarczalovits-féle házba beköltöző poroszlók havi zsoldjából szálláspénzt vonjanak le, így „a házipénztárra újabb teher nem rovatik”.³⁴



11. kép. A „Heinrich-ház” átépítése, földszinti alaprajz. Épült: 1871, tervezte: Schusbeck Pál.
([BFL XV.17.312. 255/1871](#))

³² BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 40–42. p.

³³ *Sürgöny*, 1861. július 6.

³⁴ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 42. p.

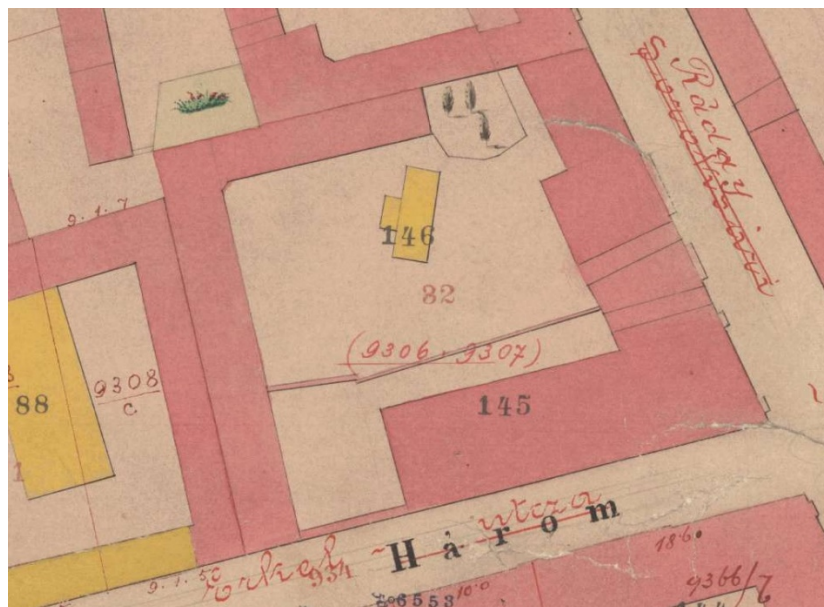


12. kép. A „Heinrich-ház” egy későbbi fényképen jelölve, amikor már nem laktanyaként funkcionált. Jól látható, hogy milyen közel is esett a Rókus-kórházhoz, illetve az, hogy mennyire a város központjában helyezkedett el az épület.

([OSZK Képeslap-gyűjtemény](#))

A Heinrich-házat végül nem is használták a rendőrség elhelyezésének céljára, mivel a Tarczalovits-laktanyában elérték az ide telepített gyalogos poroslók is. A Heinrich-ház emeletén megmaradtak a kórtermek, a földszintre viszont az újonnan alakított pesti mérleghitelesítő hivatal költözött.³⁵

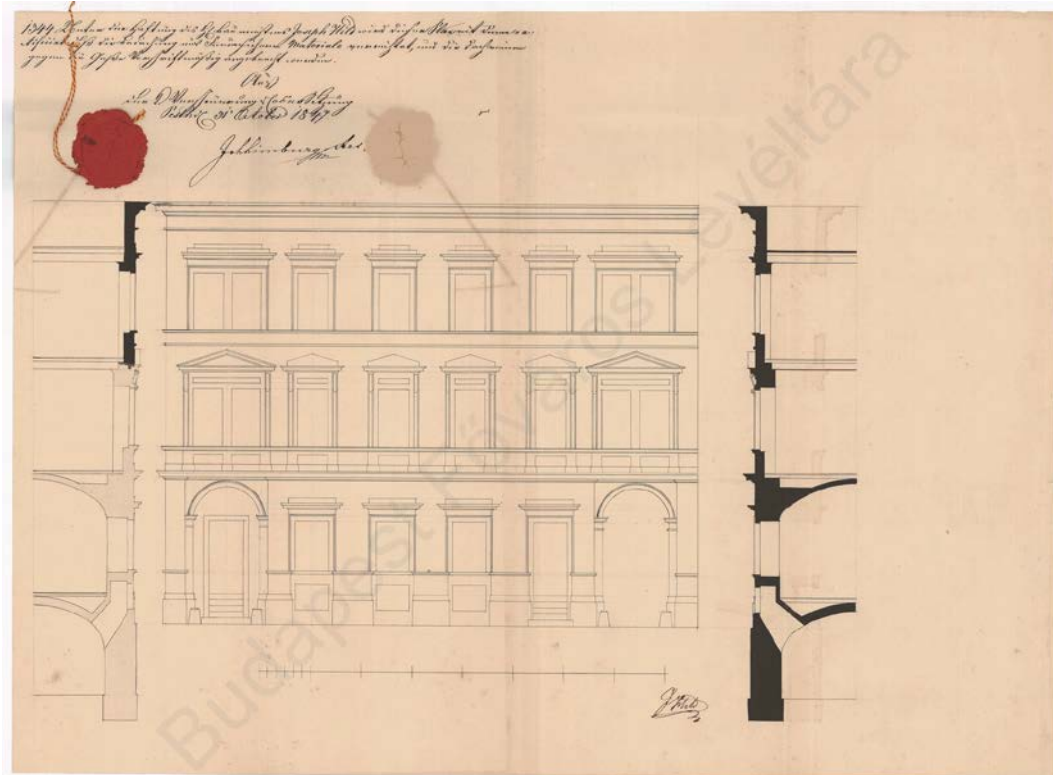
A Soroksári (ma Ráday) és a Három Pipa (ma Erkel) utca sarkán álló Tarczalovits-házat Hild József, Pest jeles építésze tervezte (13–14. kép). A ma is álló épület több átalakításon esett át, amelyek közül az egyik legfontosabb pont a poroslók beköltözése miatti, 1861-es volt (15–16. kép). Az alapincézett, kétemeletes laktanyában 45 helyiségben, összesen 245 fő elhelyezésére nyílt lehetőség.



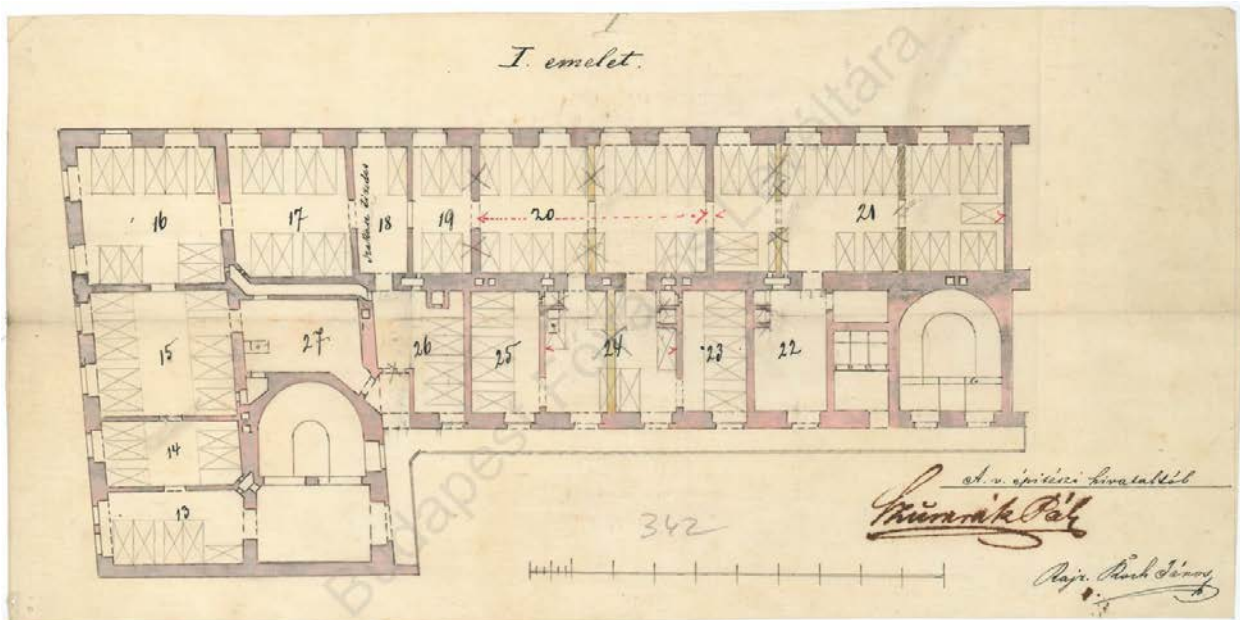
13. kép. A Tarczalovits-laktanya helyszínrajza. Halácsy Sándor térképének részlete, 1871.

([BFL XV.16.b.221/21](#))

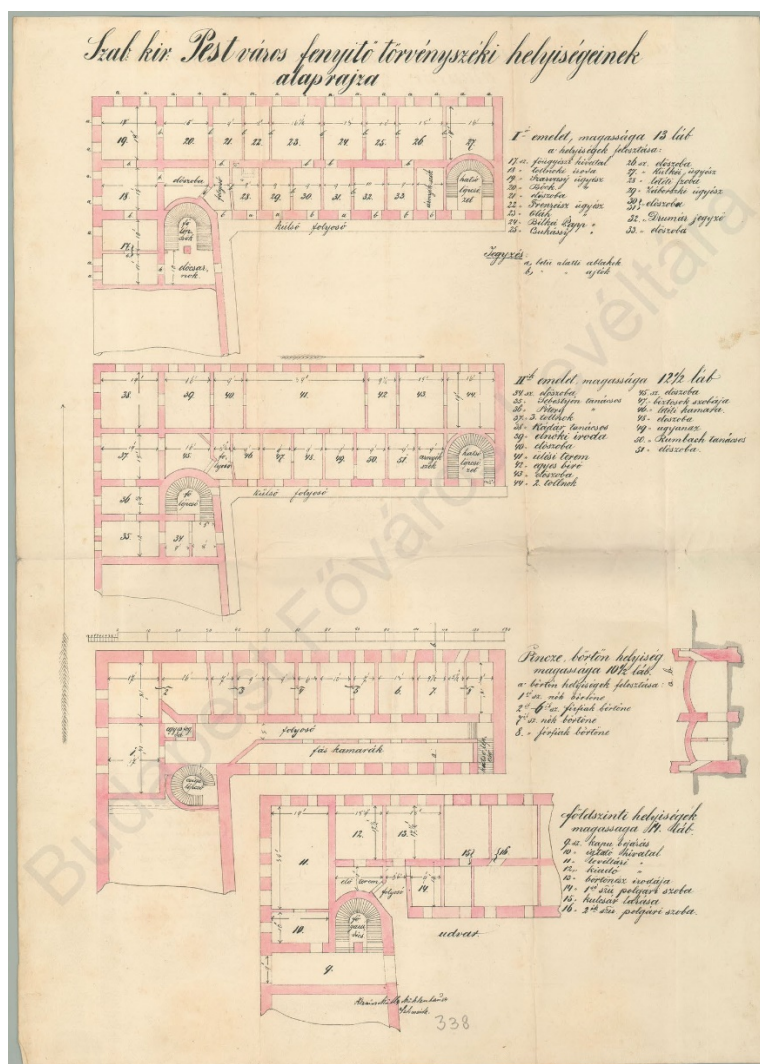
³⁵ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 109–113. p.



14. kép. A Tarcalovits-ház: a második emelet ráépítése utáni homlokzat és metszet.
Épült: 1847, tervezte: Hild József.
([BFL XV.17.b.311.12021](#))



15. kép. A Tarcalovits-laktanya átalakítási tervei 1861-ből. I. emeleti alaprajz (részlet).
([BFL IV.1303.fXI. 334/1861. 342. p.](#))



16. kép. A Tarcsalovits-laktanya átalakítás utáni berendezési terve, I-II. emeleti alaprajz (részlet). 1871. (BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 338. p.)

A rendőrök új otthonát meglehetősen puritán módon rendezték be: a közporoszlók, körletenként tíz-tíz fő, vaságyon, szalmazsákon aludtak. Étkezni „nagy táblaasztaloknál” tudtak, a kályhákkal, edényekkel és lámpákkal felszerelt közös helyiségekben, illetve emeletenként megtalálható volt néhány másféle bútordarab, mint „öl fekvény” (kanapé), illetve olyan speciális kiegészítők, mint a „köpládák”.³⁶ A laktanyaparancsnok, a már említett Tóth Guidó poroszló hadnagy, egy saját, kétszobás, irodával és konyhával ellátott lakosztállyal bírt, és az alacsonyabb rangú vezetők (ör mesterek és tizedesek) is külön helyiségekben voltak elhelyezve.

A várossal kötött megállapodás értelmében a rendőrök használhatták az épület által körbezárt udvar nagy részét is, de ebből adódtak bonyodalmak:

„A vonatkozó szerződés szerint az egész ház összes helyiségei kizárólagos használatául a városi poroszlók elhelyeztetésére kibéreltetvén, a háziúrnak ezek

³⁶ Horváth J. 1995. 167–168. p.; a helyiségenkénti berendezés felsorolását jegyzék rögzítette: BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 87–90. p. A „köpládák” elhelyezése a laktanyában a poroszlók körében is elterjedt bagózás jelenségére hívja fel a figyelmet. Magyar Néprajzi Lexikon 1977. 187. p.

nyomán joga nem volna jégvermet ott másnak kibérelni vagy pedig a kocsiszínt saját használatára visszatartani. Az illető háztulajdonos azonban e tárgyak iránt meghallgattatván oda nyilatkozott, hogy a jégverem az idézett szerződvény 3. pontjában körülírt, és a szomszéd házban a poroszlók számára felállított markotányosság használatára kiadatván és így a poroszlók közvetett használatára szolgálván ez szerződés elleni eljárásnak nem mondhatik. A kocsiszínre nézve azzal mentegeti magát a háziúr, hogy ezt már a rendőrségi katonaság [sic!] az ő házában tanyáztatása alkalmával is e célra fordította, és hogy azt a szóban forgó szerződés kötésekor is magának fenntartotta volna, hivatkozván a szerződvény megállapítására kiküldött volt városi bizottmány tagjaira, nevezetesen Rottenbiller Lipót, volt főpolgármester, és Havas Ignác, Staffenberger István volt városi képviselő urakra. Végre azon körülményt illetve, hogy többször érintett házigazda a szomszéd házában udvarát, mely a poroszlók fegyvergyakorlatára szerződésileg kikötetett, fákkal beültette, bátorkodik alólírott jelteni, hogy a fennálló szerződés tartalma szerént az udvar ugyan fegyvergyakorlatra átengedett, de azért nem köttetett ki, hogy ott fákat ültetni ne legyen szabad, és minthogy e fák, melyek száma húsz darabot felül nem haladja, csak kisebb térre szorítottak, és alólírt nézete szerént a fegyvergyakorlatot legkevésbé sem gátolják, sőt élő fák alkalmaztatása kivált ily nagy téren közhasznú intézkedés, e tekintetben a poroszlói hadnagy úrnak tán oka nem volna panaszra (...).³⁷

A volt Tarczalovits-ház – hála a műemléki védelemnek és felújításoknak (17–19. kép) még ma is áll.³⁸



17. kép. A Tarczalovits-laktanya a műemléki felújítás előtt, 1952 körül.
(BFL XV.17.e.306.a. 2804.)

³⁷ Weinberger István városi gazda jelentése, 1862. április 28. BFL IV.1303.f. XI. 334/1861. 157–158. p.

³⁸ BFL XV.17.e.306.a 2804.



18. kép. A Tarcsalovits-laktanya Ráday utcai homlokzata a műemléki felújítás után, 1965.
(BFL XV.17.e.306.a. 2804.)



19. kép. A Tarcsalovits-laktanya udvari homlokzata a műemléki felújítás után, 1965. A
jobboldalt látható, alacsonyabb épületet a 20. sz. elején garázsnek épült, mára lebontották.
(BFL XV.17.e.306.a. 2804.)

A harmadik nagyobb laktanyát tulajdonosáról csak Rombach-házként emlegették. Ez az épület szintén a ferencvárosi Soroksári (ma Ráday) utcában található, de a Tarczalovits-laktanyától kissé távolabb, a Kinizsi utca sarkán. Az önkényuralmi időszakban már állomásoztak itt lovas rendőrök, de 1861 után a Rombach-ház lett a ferencvárosi alkapitányság székhelye (20. kép). A szabadságharc előtti önkormányzati szervezet visszaállításával viszont az 1850-es években megszüntetett mezei kapitányság is újjáalakult, és élére az a Keresztes Károly került, aki már 1848 óta viselte ezt a tisztséget.³⁹ A mezei kapitányság, amely döntő részben Pest külterületein, s főként az akkor még kevésbé városias Kőbányán végezte tevékenységét, szintén a Rombach-laktanyában volt elhelyezve, mivel Keresztes Károly egy személyben látta el a ferencvárosi alkapitányi, illetve a mezei kapitányi feladatokat. Az újjászervezett pestvárosi rendőrség 360 főt számlált.



20. kép. A Rombach-laktanya. Grafika az épület 1870 körüli állapotáról.
(FSZEK Budapest Gyűjtemény, lelt. sz.: [bibFSZ01486604](#))

A kiegyezést követően a pesti rendőrség vezetője Thaisz Elek maradt, akinek közvetlen felettese nem a városi tanács, illetve a főpolgármester, hanem a belügyminiszter lett. Ez a főkapitány sajátos vezetési stílusa miatt sok feszültséget indukált.⁴⁰ A Szentkirályi Mór főpolgármester és Thaisz közötti nézeteltérések perhez vezettek, ám végül a főkapitány megmaradt posztján.⁴¹ A kiegyezés utáni évek rendőrségéről, az állomány elhelyezéséről, valamint a városegysítés környékének változásairól a következő cikk számol be.

³⁹ A mezei kapitányságról bővebben lásd: Herédi 2020.

⁴⁰ Horváth J. 1995. 179–182. p.

⁴¹ Az ítélet ellen fellebbezett a pesti törvényszéki főügyész, példákkal illusztrálva, és részletesen kifejtve, hogy miért megengedhetlen Thaisz viselkedése, autoriter vezetési stílusa, ám ő sem tudta elérni, hogy a főkapitányt menesszék posztjáról. Francisi 1868.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- IV.1202.a Pest város tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek.
IV.1303.f Pest város tanácsának iratai. Tanácsi iratok.
IV.1327.a Pest város tanácsának iratai. A pesti városkapitány iratai.
XV.17.e.306.a Budapest Főváros Tanácsa tervei. A Budapesti Műemlék Felügyelőség tervei és iratai.

Nyomtatott források

Csendőrségi Lapok, 1933.

Magyarokoronaországot Illető Országos Törvény- és Kormánylap, 1850.

Sürgöny, 1861.

Felhasznált irodalom

- Berzeviczy 1922. Bezeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849–1965*. Budapest, 1922.
- Borbély–Kapy 1942. *A 60 éves magyar rendőrség*. Szerk.: Borbély Zoltán – Kapy Rezső. Budapest, 1942.
- Czaga 1995. Czaga Viktória: Az önkényuralom pest-budai rendőrsége (1849–1860). In: *A Fővárosi Rendőrség története (1914-ig)*. Szerk.: Kollár Nóra. Budapest, 1995. 131–155. p.
- Deák 2015. Deák Ágnes: *„Zsandáros és policájos idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*. Budapest, 2015.
- Flaxmayer [1937] Flaxmayer József: *Budapest közigazgatási szervezete és alkalmazottai 1686-tól 1872-ig*. Budapesti Statisztikai Közlemények 79/4. [1937]
- Francisi 1868. *Francisi Kázmér fellebbezése Thaisz Elek ellen*. Pest, 1868.
- Herédi 2020. Herédi Attila: Rend a periferián. A mezei rendőrség Kőbányán, Keresztes Károly irányítása alatt (1840–1870). *Tanulmányok Budapest Múltjából* 45. (2020). 151–182 p.
- Herédi 2022. Herédi Attila: Elvharcok és reális megfontolások Budapest rendőrségének kérdésében (Rendészet, állami vagy fővárosi rendőrség). *Budapesti Levéltári Mozaikok* 2022/18.
[DOI: 10.56045/BLM.2022.18](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.18)

- Horváth J. 1995. Horváth J. András: A fővárosi rendőrség az 1860–1873 közötti időszakban: közrendészet az önkormányzat irányítása alatt. In: *A Fővárosi Rendőrség története (1914-ig)*. Szerk.: Kollár Nóra. Budapest, 1995. 157–194. p.
- Magyar Néprajzi Lexikon 1977. *Magyar Néprajzi Lexikon* (négy kötetben). Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest, 1977.
- Parádi 1996. Parádi József: *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996.
- Török [1938] Török Pál: *Pest-Buda 1850-ban*. Budapesti Statisztikai Közlemények 80/4. [1938]
- Vörös 1978. Vörös Károly: [Pest-Budától Budapestig, 1849–1873](#). In: *Budapest története. IV*. Szerk. Vörös Károly. Budapest, 1978. 117–320. p.
- Wildner 1939. Wildner Ödön: *Buda és Pest közigazgatásának története az 1848-1865. évi abszolútizmus és provizórium alatt*. Statisztikai Közlemények. Budapest, 1939.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu